

1917

PREZOS DE SUSCRIÓN

Na Cruña, ó mes, 40 cts.

Fora, » 50 »

Coste d'un número 10 »

América 2 pts. trimestre

Número 13

Redaición

e ademinstación:

CANTÓN GRANDE, 16

BAIXO

A CRUÑA

20 DE MARZO

BOLETIN DECENAL

Idearium da Hirmandade da Fala en Galicia e nas colonias gallegas d'América e Portugal

POST-MORTEM

HOMENAXE A PONDAL

A SUA OBRA VIVENTE

Vímolo deitado no cadaleito, ante panos mouros. Nunca coma entón pareceronos tan ridícolas as pompas póstumas de xeito burgués. Pondal, o mesmo que os velllos carballos das fragas, tería de finarse n'un serán tempestuoso, lonxe do ruido vilego, sin que o souperan as xentes. Tería de seguir soando o seu nome, de maneira que todos ifiorásemos si erainda morto ou vivo. ¿Pra qué conocer a sua partida de defunción? O primitivismo xenial que acuciaba seu espírito, as normas bohemias que tan ben s'axeitaban á sua natureza, pufiéreron sempre ó márzen do baixo trafejo das vilas. Enterralo coma os mais homes, foi profanar o primeiro troito da nosa raza. A un pino que funga candio vento azouta seu arume, non se ll'amortaxa si se deita desgaxado. Cai o pino no chan, quizais sobre un dólmen callado de líquenes e musgos, y-os outros pinos, cal si marmulasesen oracións, xuntan solenemente as suas copas—moñixes do panteísmo—non pensando no morto, porque ven na morte unha prolongación da vida y-en eles latexa coa inconscencia do inánime o «eterno devenir». Teñen o enxebrismo da natureza, o sereo instinto das cousas que se refrexa nos animaes ó chegarles a derradeira hora. Détanse n'un recuncho, e alí pechan os ollos pra sempre, graves y-erméticos, sin molestar a naide, sin poñer no ridículo o momento misterioso do transfluxo do ser ó non ser, dándolle unha lección ós homes. Así morreu Pondal. Así tiña que morrer.

E vímolo, dicímos, no cadaleito; vímolo visto hábito de franciscano. E como esta clás d'hábitos e do que mais aproxiama o corpo do home ás cousas da natureza—ás pedras y-óis arbres—coidamos que Pondal, pidindo semellante mortaxa, tratou de redimírese do ridícolo caricaturesco de levar á cova un cuello pranchado y-unha levita á ingresa. Se non foi así, deixádenos pensalo así. Inda que, quizais coma Guerra Xunqueiro quixo desposar ó helenismo e o cristianismo, pode que Pondal desexara auñar o primitivismo e o franciscanismo. De cal-

quer maneira o Bardo non s'axeitaba morto ós burgueses honores póstumos da capel-ardente, coma non s'axeitou de vivo á escravidoute dos convencionalismos sociaes. Morto, suas maus descarnadas, eran doux secos sarmentos messamente. Sua boca, aberta, moi aberta, com o burato mouro d'un trobo; sua nariz com'a garra d'aqueles corvos y-aquelhas gaivotas da costa brava e verdecente, cuia libertad salvaxe, envexou nos seus versos.

* * *

Pondal foi o poeta da Raza. O consolo dos que sofrimos a tortura da poesía modernista e glauca, que ten por acentos os bacilos de Koch, por imáxenes as frores do mal de Baudelaire, e por alma a morfina y-o éter c'o marchamo dos laboratorios de París. Facer populares os versos de Pondal—que naceu póstumo, que aborreceu a popularidá—equival a erguer un sanatorio pra que atopen manciña os tuberculosos do espírito, que en Galicia son léxion, á soma dos pinos ben amados do poeta. Pra meterse pol-a alma de Pondal, esquia e grande com'as gándaras da Ponte-Ceso, hay que descalzarse, como se descalzan os musulmás á porta das mezquitas. Y-entón, tripand'os toxos firentes e recendentes de frores marelas que semellan bicos de sol, c'os pes níños e cheos de sangue, comprendaremos ó bardo, e surxirá o pareado de loubas: nosa carne roxenta, un verso; outro verso a cón das abrulas, que curan o mal do corazón; y antre os dous versos, un voo d'abellas helénicas que van pra lonxe, dispostas a facer, na fraternidá da colmena, a ofrenda da mel que cantou Zaratustra, coroado d'hedras, na compañía da cobra y-o águia, no curuto d'un outeiro, mentras aló na terra baixa orneaba o asno. Pondal, o inadautado, o rebelde, que fixo dos troncos dos pinos a rexia do confesonario d'a sua Raza, non morreu; vive coma os arbres novos que nascen dos velllos que caen con estrondo no seo

das «Hirmandades da Fala», cheas do espírito xuvenil que loubou Lamartine.

Coma diante d'el, diante de nos ondea a barda d'ouro ardente. Coma él crémos que ten de segarse axiña a nosa herdade. Ven a maturidade. A interrogación d'aceiro que representa a fouce, comenza a ser incógnita despexada. Xa chegaron os días que os bardos anunciaron: as brétemas brancas, coma as almas que se recollen en sí mesmas, deixan camiño ó sol da libertad. Acércase a Pascua de Resurrección do «pondalismo».

A grandeza, o xenio do Bardo latexan nos seus versos. Nos «Queixumes dos pinos» vive un xeito de transcendencia. Vive y-alenta tod'o virtualismo dos «amigos da fala». Alí a gran visión da raza, no que ten de nómada y-audaz. ¡Aquel canto ás Américas, subrimemente fondo! Alí a consustancialización c'a nosa lingua; alí o berro cheo de caraxe contra da lingua estranxeira e semínea; alí a condenación dos redentores de remate de xantar; alí o consolo y-o estímulo pra os nobres loitadores; alí pol-o derradeiro, a xenreira, feita imprecacións, d'un novo profeta dos Trenos, que c'os puños pechados, aldraxa roncamente á cobardía d'a nosa raza escura que durme escravizada.

Adeprendamos de memoria, os versos do Bardo, hirmans. Adeprendamos coma él a non crebar a lira nunca, a non chorar xamais—inda que Curros a crebase unha ves, e chorase algunas veces.—Adeprendamos de Pondal a ser enteiros. Morreu o «Úneco»; que siga vivindo nos «únecos», en nos...

* * *

Non cantes tan tristemente,
Probe e desolada nai;
Non lle cantes cantos brandos,
Pr'adormecer o rapaz;
Onde'stá a cova do sono,
No céltico carballal;
Cántalle cantos ousados,

Q'esforzado o peito fán;
Cántalle o que xa cantara,
O nobre bardo Gundar:
A luz virá para a caduca Iberia,
Dos fillos de Breogán!...

As almas escravas
D'ideas non grandes,
Van pensando mil cousas femíneas,
Molentes e infames.

Mil soños forxando,
Q'o ánimo agobian;
Arrastrando infamantes cadeas,
Cal brandos ilotas.

Espíritos brandos,
Espíritos muliebres
Sedentarios, que lenta consome,
A mórbida frebe.

Q'audaz libertade,
Tan sóo soña e ama;
Vai pensando en propósitos ferreos,
Q'ergueran a patria!

Coroados de frores,
En alegre banquete;
Sobre do verde cómaro da vida,
O corpo reclinado brandamente;
Fácil hé sér magnánimos,
E amistá prometerse;
Pero cando a fortuna,
Que constancia non teve,
Cas usadas promesas,
Inxusta nos fallece;
Entonces os convivas,
Que boas leis non reteñen,
Pol-o pracer afeminado e brando,
Unidos tan somente;
Xa concluído o báquico alborozo,
E cancións alegres,
Valeiras as copas
Do seu licor fervente;
Entregar soen ó cobarde olvido
O q'a lingua femínea promete.

O caso está na ruda
Adversidade urxente;
Diante da dura proba,
Mostrar o peito enxebre;
E sustentar magnánimos,
Noso ideal ardente.

Sóo nos traballos duros,
Q'o ánimo ennobrecen,
Sábese canto valen
Aqueles que reteñen,
As leis do honor difizle,
No momento solemne:
Non coroados de suaves frores,
En alegre banquete;
O peligro afrontando e o duro ferro,
Así hé, así hé como se vence!

Agárdobos na esquia e dura proba;
Quzáis en tempo breve;
Non cenguidos de frores,
En alegre banquete;
Mais nos duros traballos,
Q'o ánimo ennobrecen;
Ante o transfúxio infame,
Q'o honor compromete:
O peligro afrontando e o duro ferro,
Así hé, así hé como se vence!

A lingoa tiveran,
Por lingua d'escravos;
Esqueceran os pátios acentos,
Suidosos e brandos.

Dos propios acentos,
Tiveran vergonza;
De cautivos faláran palabras,
De servos e ilotas.

Deixaran os doces
Acentos xocundos,
Por estrañas palabras de servos,
Ignaros e escuros.

A nai afrixida,
Da escura miseria,

Os propios tomára,
Por xente estranxeira:
E espantada escuitara dos fillos,
A plática serva.

A voluntade homérica,
E propósitos ferreos,
De facer bós e libres,
Os españoles peitos;
Dos novos ideales,
O nobre e forte empeño;
Non se cumplen somentes,
Nos límites estreitos,
Da pátria desmedrada,
Pol-os antigos erros;
Nin deben, non, morrer escuramente,
Nos xa minguados e cativos eidos.

Mais axudando aqueles
Do futuro sédentos;
Q'o ideal, a raza,

Comunicámoslle a Cabanillas por telégrafo a morte de Pondal. E o gran Cabanillas mandounos, con data do nove do mes actual, estas liñas y-este soneto:

«Tremendo de dôr, na follía azul do voso parte, escribin... É todo o que por hoxe pudo levar á cova do chorado Mestre, o primeiro antr-os primeiros.

NA MORTE DO POETA

Dou o queixume derradeiro oinxente
bardo d-outras edás, forte e varudo
cantor d-un pobo lexendario e rudo
asoballado de estranxeira xente.

Dos guerreiros de Suevia posto ó frente,
Os pés a lanza y-o batido escudo,
agárdao Breogán, doido e mudo,
antr-os pinos da costa verdecente.

Mentras... da playa ó castro solitario
vai do vento costeiro no bruido,
com-un puñal, este firente berro:
¡Morréu Pondal, o vello lexionario!
¡Gayéu en terra o pino mais brandido!
¡Crebouse a lira celta de ouro e ferro!

R. CABANILLAS.»

Levan nos fortes peitos;
E con nosoutros parten,
Os bós campos ibéricos,
E nos son somellantes,
No sonoro acento,
E no bogar lexano,
E nos groriosos feitos:
¡Quebrantemos da serva Lusitánia,
Tamén os duros e oprobiosos ferros!

Nos esquivos combátes,
E nos fortes empeños,
Q'hai que ter pol-os nobres
Ideales ibéricos,
Non detéñal-a pranta,
Nos límites estreitos,
Non sigas os hispánicos
Políticos pigmeos;
Non olvides ¡oh forte!
Os galaicos intentos;
¡Quebrantemos da serva Lusitánia,
Tamén os duros e oprobiosos ferros!

**

Cando os duros machádos,
Feren os altos pinos;
E caen con estrondo,
No chan de Bergantíños,
Cal xigantes erguidos;
Sin gloria e sin renóme,
Nos seus eidos bravios:

Mais ó caer, ceibando,
Os ulidores piños,
S'espallan na debesa,
Pol-o mato nativo;
E da semenza s'erguen,
Descendentess altivos.

Así, cando caéran
Aqueles destemidos;
De nobres ideáles,
Os bós peitos enchidos:
Non caerán en vano,
En oprobioso olvido;
Coma o vulgo dos homes,
N'escuridade estintos.

Mais o chan empapando,
Do sangre escrarecido,
Os campos de Suévia,
Dos celtas nobre asilo;
Non cederán á morte,
E deixarán altivos,
Perdurabre semenza,
De vingadores fillos.

Déspotas insensatos,
Forxá, forxade grillos;
Pode oprimir o ferro,
Un corpo enfraquecido;
Mais as nobres idéas,
E gloriosos instintos...
Eses... non pode, non, o duro ferro,
Nin a morte extingilos!

**

Os teus fillos sin conto,
Certo en número igual
As areas da ruda
Playa de Barrañán;
Que dispersos povoán,
Con forte vaguear,
A espaciosa Colombia,
A da forma longal,
Que sobrébia s'estende
De un a outro mar,
Coma inmensa bailea,
De corpo colosal,
Que despox de naufraxio,
Sobre da playa está;
Dende os salvaxes toldos,
De mudabre acampar;
Hastra os inxentes cornos
Do rápido Uruguay;
Dende a illa q'hé erma
E nota as perlas fan;
Hastra o frío gandireiro,
Onde os Andes són estar,
Como negros ferreiros,
Q'en fera roldá están;
E cos rudos martelos,
O val fan resoar;

Forxando nas suas negras e altas covas,
O precioso metal;
O lazo recio e forte
E garrido serán,
Q'os fillos reconcilien,
C'antiga e común nai;
E os bós povos ibéricos
Dispersos, xuntarán.

Gal vario e radioso,
De monte a monte está,
O ledo e curvo iris,
Sorbe do verde val;
E seus fermosos cornos,
Soe ufano amostrar;
Aos fillos da terra,
Profético sinal;
Tal ti, nobre e comprida,
Boa raza lanzal,
Nos días da futura,
Boa edade serás,
Atamento garrido,
Forte nóo sin rival,
Ponte de ledos arcos,

Q'he doce contemplar;
E os bós fillos do Luso,
E os fortes hirmáns,
N'un só nóo, fortemente,
Os dous constrinxirás:
*Tal he a somellanza sonorosa
Do garrido falar!*

Si... dos fillos do Luso
Q'apartados están,
Por real estulticia
Da groriósa nai;
O pastor bóo e forte,
Algun dia verás,
Q'a tribu vagarosa,
Ao deixado chán,
O descarriado gando,
Q'agora errando está,
Ao redil antigo,
Gloriosa volverás.

*Raza escúra galaica,
De rústicos instintos;
Que inxusta sacrificas,
Os teus millores fillos;
Madrasta desleigada,
De designios cátivos;
Proxenie ignara e inculta,
Q'aborreces teus inclitos;
Da polvorosa gleba,
Povo tan só engreido;
E ás cousas incrinado,
Dos escuros sentidos;
Ay de ti, dura raza,
De proceder esquivo;
Ay de ti; que así tratas,
Teus profetas divinos!...
A quen ti, necia, debes;
Sair d'oscuro olvido,
Dura raza, senón a estes videntes,
Nobres e peregrinos?*

«Os amigos da fala»—agás, familia—fúmolos úncos que velamos o cadavre do Bardo. Fúmolas úncos—e logo tanto galleguista de labios afora, tanto sepulcro branqueado—que baixamos en hombros dend'a capilla ardente á carroza fúnebre, o cadaleito do mestre; os úncos que o levamos á cova; os úncos que espallamos violetas sobre da tumba; os úncos que entoamos o himno gallego no cementeiro; os úncos que o louvamos no idioma propio; os úncos que ll'o frendamos unha causa simbólica: unha lira de pino e carballo, con cordaxe d'herda; os úncos que até agora, ll'adicamos unha velada necrolóxica chea d'espiritualidá, e desentimento.

Non poden, pois, os labercos abogadiños vilegos, nin tampouco os de rueiro, nin corredoira, despoxarnos mediante preito, do lexítimo nome de «úncos» testamentarios do pondalismo, que é dicir, de enxebrismo, n'unha verba.

A redenzón da boa nazón de Breogan,

Soyo con nosco pode vire... Con nosco, qua non imos honrar os mortos gallegos, ó son d'un pasodobre d'opereta italiana, entre bombo e platillos; con nosco que oiremos sempre o grave tanguer da campana d'Anllóns, coidando que nos chama a somatén vengador de vellos aldraxes.

X A QUE SE QUERE...

Galimatías, crítico

Don Matías Usero Torrente, publicou na *Voz de Galicia* un xuicio de «Muros de oro» que pranada tertamos en conta si soubéramos que n'hábia inconscientes no mundo. Ningunha persoa que discurra por si mesma pode facer caso de

xuicios tan pouco xuiciosos que non responden a nada formal no senso da crítica moderna.

Estas liñas, pois, non van adicadas ós homes intelixentes, senón ós parvos y ós amigos das «opiniós feitas».

Don Matías Usero escomenza dicindo que é rexionalista «irreductible». Creemoslo de boas a primeiras. Mais logo que límos o seu traballo caótico e sin fondo, a surrisa veunos ós labios. Y-esta surrisa fixose maor e d'outro xeito cando nos dixerón que aquel escritor pon no membrete das suas cartas: «Matías Usero - Ferrol - España».

Vaites, vaites c'os rexionalistas «irreductibles», discípulos de Brañas. Si resurxira don Alfredo!...

Pro imos ó grau.

Don Matías di que non acorda respecto ó teatro c'o parecer de quenes esforzánse en creare obras con tesis e lenguaxe galegos. De maneira que a sesta parte da poboación da nosa terra que obedece á lei natural do «menor esforzo» fala soyo no idioma que herdamos no berce. ¿pode levarse a escea en castelán sin que padezan a realidad y-a verdade? De maneira que a sesta parte da poboación da nosa terra c'os seus usos, costumes e psicoloxía propia, c'a sua alma viva, latexante na sintaxis do galego, non fica inédita pr'ó teatro si no teatro s'emprega o castelán?

No castelán, trunfará sempre aquelo que haxa d'universal na obra d'arte: no castelán coma no galego ou n'outro calquer idioma: mais o privativo d'unha rexión e d'unha raza—y-a raza galega é a mais definida entre todal-as d'España, a catalana incrúsive—eso soyo na lingua feitura de natureza que dona os homes que queren «levárese» ó teatro, pode alumearse. Non lle dia voltas, don Matías.

E agora falemos de «Muros de oro». Pra o sñor Usero, «sin eufemismos» é das comedias contemporáneas millores pol-as situacions estéticas (1), polos discretos fondos, pol-o fluido parolar e pol-a tendencia san e forte.

Poucas veces—di D. Matías—se chegou tan ó fondo na disección psíquica d'un alma galega «femenina» coma unha *Ermitas*, persoaxe símbolo d'aquela admirabre comedia.

Pois ben, «sabente crítico», «Muros de Oro» é con relación a unha obra fonda de teatro que o cromo ó cadre d'un bon pintor. «Muros de oro» soyo pode entusiasmar ós que gustan dos cromos. Y-os que gustan dos cromos, xa temos sabido que s'aburren no Museo do Prado.

Nin un ser de carne e hoso, nin un soyo ser real atopamos na comedia de marras. E vayan probas por diante. Probas sin método, porque péstanos non escribir moito. Coma elementos pra unha critica fonda.

E natural que uns rapaces ricos, acostumados á vida de sociedade de Bos Aires, onde naceron e se criaron, s'aburrían na aldea d'Inobre. Non soyo de peisaxes vive o home. Póñase don Matías no pelexo dos rapaces e habere que fai. Se son mal ensinados, pol-a culpa do pai terá de ser.

Fanse bós cando conocen a ruinā. Por un feito material, non por un proceso espiritual. ¡Coma unha redención por falla de metálico! Vaya unha rexeneración... por egoísmo. A forza aforcan.

Logo, humanamente, terán de sentiren caraxe pol-a compasión que despertan ó derradeiro. ¿Quedaríase a rapaza criolla no pazo do tío, deixando marchare soyos ó pai y ó hirmán si

se dera a escea na realidade? Dad'o seu caráter, non. Preferiría ser mucama, hourizontal, calquer cousa, dinantes de verse soya y-escravizada pol-a compasión n'unha aldea, tan lonxe da terra sua. Orgullo e amor propio non s'esnaquizan tan axiña.

Por outra parte, unha rapaza coma Ermitas que contradí sua natureza maina, filla do ambiente ó declararselle a Raul, o estranxeiro que asoballou sua terra e seu fogar, non deixaría na realidade de descubrirlle o segredo da falsa ruina ó mozo que quere con pasión fola, salvaxe, cando este se lle vai, pesa-toda todolos xuramentos.

¡Ermitas, símbolo! Si, da Galicia d'oxe, Galicia noxenta que lambe mais gustante a man do centralismo canto mais o centralismo y-o cunei-rismo asoballana y-aldraxana. Non, a muller galega non é nisi. A muller galega é o mais dino e rebelde que temos.

¿E Raul? Raul, de non sere parvo ¿podería crér n'unha ruina tan súpeta, cegamente, cando o público decáftase do truco axiña? Tendo en conta seu caráter e sua educación, cando mete o frac na ucha e dí que lle pode servir si se fai camareiro de café, falséase por compreto. Un señorito coma él, que sabe esgrima, que derrouchou con cortesanas moitos cartos, que é boa figura, soyo pode pensar en sere *chulo*, *coime*, etcétera.

Xa non falemos do pintor, persoaxe de revista sin senso de realidade; nin da apoteosis cursi do fin do primeiro acto que si nos fai rir a nos, ¿cómo non habería de facerles gracia ós rapaces criollos?

Xa non digamos nada dos latiguillos retóricos, que desfán os efectos mais serios da comedia. No trance do duelo, o pintor frente d'unha pistola bota un discurso. Morta a emoción. Cando o indiano descubre o amor d'Ermitas pol-o seu fillo, outro discurso da nena esconsolada sobre da esperanza... E non falemos dos defectos de técnica. A farsa da ruina ¿non debería preparala o pai de Raul d'acordo c'o seu hirmán?

Díganos, pois, D. Matías si non pecou de lixeiro.

¡Que ll'aproveiten os crómios!

ORIENTACIONES QUE SE IMPONEN

Cando vai torta...

Outra vez vímonos incomunicados co resto d'Espanha pol-as deficiencias do camiño de ferro que co él nos enlaza, e pol-a incuria incalificable da Empresa do Norte, dos gobernos e de todos nos.

Láyanse os mercadantes, láyanse os viaxeiros e os xornales protestan mainamente pra non conseguir más cousa, que o establecemento das comunicacions tres ou catro días dempois que pasou o temporal; e, hasta que outra ves se repita a función; pois todo queda na mesma.

Outro galo nos cantara si gobernos e ciudádáns españoles teimaran a espansión portuguesa cara ao Norte,—unha garimosa aperta, unha estreita intelixencia entre os dous pobos hirmáns,—ou ben si vislumbraran a posibilidade de que Galicia de por si, en tratos co-a Inglaterra, repetise aquelas convencions que en 1808 abrironlle as nosas portas pra loitar contra as forzas napoleónicas.

Alén d'isto, estariamos mellor servidos,

